

László Balázs

A komisz, a bicskás és a királyi főügyész

A leveldi Kozmák hivatali és civil élete¹

I. A leveldi Kozma család a magyar történelemben

A magyar állam-, művészet- és tudománytörténetben számos olyan család (például a Batthyányak, az Esterházyak, a vásárosnaményi Eötvösök) ismert, amelynek több tagja írta be magát politikai, művészeti vagy más közéleti tevékenységével a történelemlétkönyvekbe. E kiemelkedő történelmi személyiségeket felvonultató családok – a képzéshez és a tisztségekhez való hozzáférés nagyobb esélyéből is adódóan – jellemzően főnemesi családok voltak. Hozzájuk képest méltatlanul kevés szó esik a középbirtokosi állású, főként katonai, majd mindinkább értelmiségi pályán jeleskedő leveldi Kozmákról.

A leveldi Kozma család legismertebb tagja a XIX. század kiemelkedő jogásza, az ország első királyi főügyésze, Kozma Sándor. Felmenői és leszármazottai között azonban az elmúlt csaknem fél évezredben várkapitányok, katonák, költők, jogászok, hivatalnokok egész sora ismerhető meg, akiknek érdemeiről méltatlanul keveset tudunk.

Az alábbiakban a leveldi Kozmák hivatali és civil életének fontosabb állomásait tekintem át, döntően Kozma Sándor főügyész unokájának, Kozma Györgynek közel három évtizedes hivatali pályája végén, miután – ahogy ő fogalmaz – rászakadt „az olcsó időnek hasztalan soka”, alapos kutatómunkával megírt, Budapesten 1940-ben, magánkiadásban, 200 számozott példányban megjelent családtörténelmi könyvére támaszkodva, de kiegészítve azt más forrásoknak a Kozma család tagjaival kapcsolatos

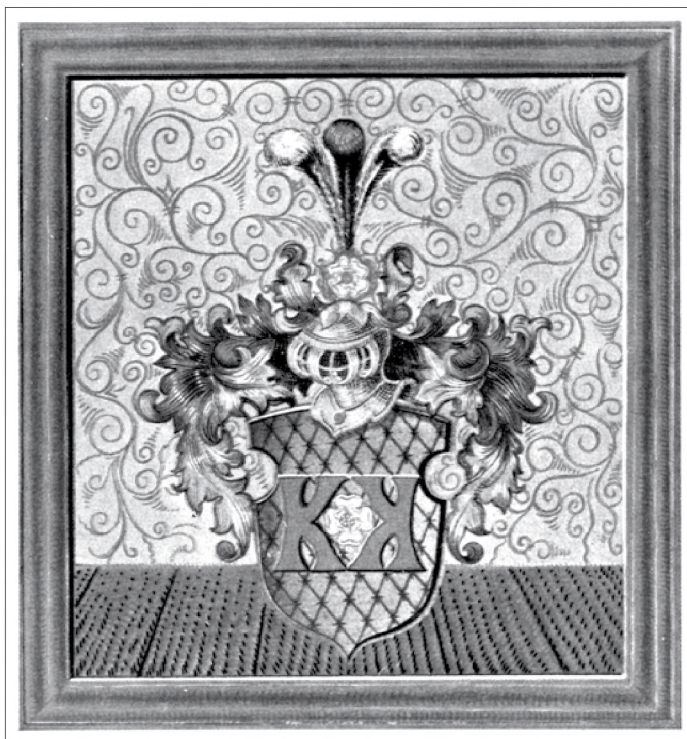
adataival is.² Teszem ezt azért is, mert Kozma György felettebb érdekes és olvasmányos műve – a példányszámra is tekintettel – nehezen hozzáférhető, tartalma azonban feltétlenül szélesebb körű megismerésre érdemes.

II. Az oklevélszerző Kozma Kelemen és a lövöldi birtok

A források szerint a középbirtokos nemesi leveldi Kozma család néhány száz holdnál nagyobb birtokkal soha nem rendelkezett, a XIX. századtól pedig a mind ékeőbb katonai eredmények mellett egyre inkább az értelmiségi pályákon jeleskedtek a család tagjai. A „leveldi” előtagot mégis egy XVI. századi birtokadományhoz szokás kötni, amely az akkori Lövöld, a mai Városlőd településre utal. A család történetének első írásos emléke ugyanis az I. Ferdinándtól 1535-ben kapott *armalis*, amelyben a király a „nemes leveldi Kozma Kelemennek” és fivéreinek,

valamint ezek leszármazottjainak, Kelemen hű szolgálatai miatt nemességet és címet adományozott, teljes nemesi címerhasználatot, továbbá pápai házukra adómentességet engedélyezett.³

Az oklevél szerint a családi címer „égszínű pajzs, melynek közepén mindkét részről fehér rózsát bezáró két arany betű van”. Kozma György közli a családi címernek Sulica Szilárd általi, a *Turul* 1927. év-folyamában megjelent részletesebb leírását is. Eszerint az

A családi címer⁴

„kék pajzs közepén kis ezüst rózsá, melyet jobbról és balról egy-egy arany K betű két-

két szembenéző szára zár körül; a pajzs fölötti sisakon ugyanoly nagyságú és színű rózsá, mint a pajzsban, a rózsából három struccotoll nő ki, melyek közül a középső piros, a másik kettő pedig ezüstsínű; a takarók színe mindkét oldalról kék-arany”.⁴

Annak megítélése, hogy Kelemennek és a Kozma családnak 1535-ben pontosan mi lehetett a viszonya Lövöldhöz, nem áll vitán felül. Ormos Mária a Kozma Sándor unokájáról, Kozma Miklósról szóló könyvében egy Kozma Miklós által írt levelet idézve úgy fogalmaz: „új címeres levelet és a városlödi donációt kapta” Kelemen, aki a belharcokban Szapolyai Jenő (János) erdélyi vajdával szem-

ben Habsburg Ferdinánd mellé állt.⁶ Meg kell jegyezni azonban, hogy az *armalis*, a címeres nemesítő levél lényege – miként ez Béli Gábornak a nemesség megszerzési formáinak csoportosításából kitűnik – éppen az, hogy a király birtokadomány nélkül is nemesítheti a címzettet.⁷

A Kozma Sándorról és családjáról szóló írások rendszerint úgy fogalmazzák, hogy Lövöld minden bizonynyal a Kozmák birtoka volt már Kelemen előtt is, erre a szerzők többsége bevallotta az 1535. évi oklevél „nemes leveldi Kozma Kelemen” címzéséből következőt. Ezt azonban maga Kozma György is árnyalja, amikor azt írja, hogy a Kozmák régi nemességével kapcsolatos családi hagyomány szerint Kozma Kelemen erdélyi nemes családból származhatott, onnan költözött Veszprém megyébe, és Ferdinánd pártjára állva a korábbi nemességének bizonyítása érdekében volt szükséges, hogy újabb nemesi kiváltságlevelet kapjon.⁸

Ugyancsak e pontosabban nem azonosított „családi feljegyzésekre” és „családi hagyományra” hivatkozik a *Turul* hasábjain Kozma György bátyja, Miklós, amikor arra utal, hogy a család az erdélyi kézdiszentléleki (Kézdiszentlélek) családdal állhat rokoni kapcsolatban. E fejtegetése során azonban már – az Ormos Mária által hivatkozott levéltől eltérően – maga is arra a következtetésre jut, hogy Kozma Kelemen 1535-ben tényleges adományt nem kapott Lövöldön, hanem ott már röviddel az *armalis* kelte előtt rendelkezett valamiféle birtokkal, amelyet még vélhetően Szapolyai Jánostól kapott.⁹ Kozma Miklós fenti következtetésével ellentétben Nagy Iván a Magyarország történelmi családjait bemutató több kötetes művében a XIX. század közepén a kézdiszentléleki Kozma család négy tovább élő ágát jelöli meg, azonban a leveldi Kozmákkal ezek rokonságát nem mutatja ki.¹⁰

Ami a középkori okleveles forrásokot illeti, Lövöld – vélhetően – legkorábbi írásos említése 1240-ból való.¹¹ Ezt követően 1535-ig a települést (Hölgykő, majd Lövöld megnevezéssel) több oklevél említi, azonban tulajdoni viszonyainak alakulása hézagmentesen nem tárható fel. Számolni kell azzal is, hogy egyazon településen egyidejűleg a királynak, valamely világi földesúrnak és az egyháznak is lehettek birtokrészei.

Mindenesetre abból, hogy az 1535. évi *armalis* már leveldinek nevezi Kelemen, valamint az *armalis* birtokadomány nélküli nemesítő jellegéből is következtethetünk arra, hogy Kelemen nem ezzel a levéllel együtt kapta a lövöldi birtokot. A források alapján a Kozmáknak (akár 1535 előtt is) lehetett birtoka Lövöldön, de ez nem azonos azzal, mint ha ők lettek volna a település földesurai. Logikailag elfogadható továbbá Kozma Györgynek az az érvelése is, miszerint a Szapolyaival szembe forduló nemes Kozma Kelemen azért kaphatott Ferdinándtól birtokadomány nélküli nemesítő levelet, mert Erdélyből az ország nyugati felébe települve vélhetően nem tudta nemességét a család korábbi oklevelével igazolni. Hogy Kozma Kelemen esetleg erdélyi nemesi családból származott, ennek az sem mond ellent, hogy az 1535-ös oklevél úgy fogalmaz: Kelemen és fivereit a „homályos és nemtelen” állapotból emeli ki, mivel ez bevett forma volt a korabeli nemesítő (vagy nemességet megerősítő) levelekben.

III. A család három ágának kialakulása, a Vas megyei és a nemesvámosi ág

Az oklevélszerző Kelemen Kozma Sándor királyi főügyész tizedfokú egyenes ági felmenője, a pápai vár kapitánya volt. Az 1535. évi *armalis*ban említett fiverei, Pál és Gergely fiú utódok nélkül haltak meg, így a Kozma nevet Kelemen ága vitte tovább. Kelemen egyetlen fiúgyermek, György örökölte apjától a lövöldi birtokot, és hozzá hasonlóan a pápai vár kapitánya volt, ennek egyetlen fia, György pedig a katolikus felekezettől áttért a református hitre, és egyházában presbiteri tisztséget töltött be.¹²

A református presbiter Györgynek szintén egyetlen fiáról van tudomásunk, aki ugyancsak a György nevet viselte. Veszprém vármegyei esküdtként, majd pápai vicebíróként ő az első a családban, aki az igazságszolgáltatás területén fejtette ki fő tevékenységét. Az ő korára tehető a család anyagi háttérének megrendülése, mivel az 1639-ben török fogságba esett fiainak kiváltása érdekében kénytelen volt elzalogosítani a pápai családi házat. Ilona és Erzsébet nevű lányai mellett János, György és Ferenc tekinthetők a család három ága fejének, feltehetően volt azonban egy negyedik fiúgyermek is, akit – Jánossal szemben – már nem tudott kiváltani a török fogságból, mivel a fiú ott elhalálozott.¹³

János, akitől a család Vas megyei ága ered, török fogsága után apjához hasonlóan vármegyei esküdt volt Pápán. Fia, István és annak gyermeke, Péter saját birtokaikon gazdálkodtak, Péter fia, János saját gazdaságának vitele mellett a Szapáry család tisztartója volt, és ő az, aki Vas vármegyével szemben a család nemesi származását igazolta.¹⁴ János fia, József 1809-ben Győrnél harcolt Napóleon serege ellen, majd 1815-ben a franciaországi, 1821-ben a nápolyi hadjáratban vett részt. Vele kezdődik a leveldi Kozma család sikeres katonai pályát befutott tagjainak nem jelentéktelen sora. Józsefnek öt lánya mellett egyetlen fia született, Károly, aki azonban hároméves korában elhunyt. Kozma György szerint a Vas megyei ág fejének tekintett Jánosnak nagyobb számban további leszármazói is voltak és vannak, akiknek pontos leszármazási rendje ma már nem mutatható ki.¹⁵

Az előbb említett György másik fiától, a Nemesvámosra költözve ott házat és malmot szerzett Györgytől eredeztethető a leveldi Kozma család igencsak kiterjedt nemesvámosi ága, amelynek tagjai elsősorban gazdálkodók voltak, míg későbbi leszármazottaik közül többen is a katonai pályán jeleskedtek. Ezen ág három fiúági tagja harcolt a napóleoni háborúkban, kilenc pedig az első világháborúban.¹⁶

IV. A pápai ág leszármazása Kozma Sándorig

A vármegyei esküdt Györgynek – az említett János, György és az ismeretlen nevű fiú mellett – negyedik fiúgyermek, Kozma Ferenc, apjához hasonlóan vármegyei

esküdt volt Pápán, ő örökölte a lövöldi birtokot, és tőle származik a leveldi Kozma család pápai ága. Ferenc fiáról, Istvánról csupán annyi adat ismert, hogy három fia volt, István, György és Ferenc, akik 1733-ban (Nagy Iván közlése szerint január 24-én¹⁷) az 1535. évi *armalis* felmutatásával a Helytartótanács által kiküldött bizottság előtt igazolták Kozma Kelemtől való leszármazásukat és nemességüket. István és Ferenc református presbiterek voltak, majd utóbbi 1744-ben a pápai és a lövöldi birtokot elcserélve Balatonudvariban kezdett gazdálkodni. Ferenc fiáról, Jánosról és Mártonról bővebb adatt nem maradt az utókorra, csupán annyi, hogy a vászolyi és balatonudvari birtokok kezelését apjuk után Márton vette át.¹⁸

Kozma Mártonnak három leánygyermke után 1750-ben született egyetlen fia, János, a családban az első, aki lótenyésztéssel foglalkozott. 1796-ban a Veszprém vármegyei *fiscusszal* szemben indított perben ő is az 1535. évi nemesítő levéllel igazolta nemességét. Ha elfogadjuk Kozma Györgynek a Jánosról közölt előbbi adatait, és a két esemény feltehető azonosságát, úgy vélhetően helytelenül jegyezte fel Nagy Iván, hogy János 1759. február 7. napján hirdette ki nemességét Veszprém megyében.¹⁹ János Udvardiban gazdálkodott, és több elődjéhez hasonlóan a helyi református egyház ügyét is szíven viselte, templomépítési akciót kezdeményezett, majd ő lett az építkezés gondnoka. Idősebbik fia, aki maga is a János nevet viselte, szintén érdeklődést mutatott a lótenyésztés iránt, részt vett az 1809-es győri csatában, majd két évvel később egyik lova agyongázolta.²⁰

Az idősebb Jánosnak két leánygyermek mellett még egy fia született, Kozma Ferenc, a majdani első királyi főügyész édesapja. Ő, miként Vende Ernő írja, fiatalkorában azon ifjak körébe tartozott, akiket Széchenyi István apja, Széchenyi Ferenc – mert bennük „magasabbra törekvő lelket sejtett” – maga köré gyűjtött, hogy megismertesse velük a nagyobb és műveltebb körök szokásait, hogy a közszellem gócpontjaként arról tanácskozzanak, mit tehetnének a nemzeti művelődés emelésére.²¹ Kozma Ferenc végzettségét tekintve jogász volt, 1813-ban ügyvédi vizsgát is tett, Széchenyi Ferenc titkára, majd Kőrös-hegyre költözve a Somogy megyei Széchenyi-uradalom tisztiügyésze, később pedig a Somssich-uradalom tiszti ügyésze is lett. Felkerült Somogy vármegye nemeseinek listájára, majd vármegyei tiszti ügyész, 1833-tól vármegyei táblabíró, 1848-ban pedig törvényszéki bíró lett. Tiszti ügyészként fiatal jurátusokat is tanított – többek között Kerkapoly Károly későbbi (1870–1873) pénzügyminisztert és Szögyény-Marich László majdani főkamarmestert, tárnokmestert, országbírót. 1858. április 26-án, az általa vásárolt vagy oldalági öröklés útján szerzett sörnyei birtokon halt meg. A Somogy vármegyében kifejlesztett tartalmas szolgálatával kapcsolatban írta róla unokája, a költő Kozma Ferenc (művésznéven Bárd Miklós): „őregapám híven szolgált, magánál jobban a megyét”.²²

V. Kozma Sándor oldalági rokonai, Kozma Ferenc miniszteri tanácsos és Perczelné Kozma Flóra

Három idősebb leánytestvérük mellett Kozma Sándor öccse volt Ferenc, aki apjuk sörnyei birtokán született, majd édesanyjuk korai halála miatt fivérével együtt a Sopron vármegyei Keresztény községbe került. Kozma György közlése szerint eleven és nem túl jó tanuló gyermek volt, ezért a fényes hivatali-értelmiségi pálya helyett számára a katonai pálya jelentette a lehetőséget. 1843-ban a varasdi határezred kadétjaként felvételt nyert a belovári kadétiskolába, 1845-től kezdve udvari testőr Bécsben, majd amikor 1848 szeptemberében több társával együtt kérte elbocsátását a kötelékből, kérésüket megtagadták, ezért megszökött Bécsből, és a magyar hadügyminisztériumnál jelentkezve honvédnek állt, harcolt többek között Pákozdnál, Kápolnánál, Nagysallónál, Szeghegyénél, majd Temesvárnál, végtére már századparancsnokként. Mindezek miatt Világos után körözés alatt állt, és rokonainál bujdosott mindaddig, amíg menlevelet nem kapott. Ennek részleteiről a családtörténelmi leírás sem tudott beszámolni, kegyelem hiányában azonban aligha köthetett volna házasságot 1851-ben. Házasságkötése után a gazdálkodás és a lótenyésztés területén tett szert ismertségre.

1860-ban, amikor az Októberi Diploma kiadását követően megkezdődött a vármegyéek restaurációja, Ferenc a vármegyei bizottmány tagjaként vett részt a közgyűlésen. Mivel a főszolgabírói tisztséget nem fogadta el, a főispán tiszteletbeli főszolgabíróvá nevezte ki, és – szintén tiszteletbeli pozícióként – a békebírói testület elnökévé választották. Tagja lett Fejér vármegye gazdasági egyesülete igazgatóválasztmányának és a Magyar Földintézet megyei bizottmányának. 1861-ben, a Duna áradásakor közszolgálatként vállalta az árvédelem központi felügyeletének feladatát, majd ugyanebben az évben a Fejér vármegyei alispán felkérésére vármegyei biztosként szervezte meg a keleti marhavész ellen szükséges védelmi intézkedéseket, mígnem egészségi állapota miatt felmentését kellett kérnie. A vármegyei közéletben még 1865–66-ig részt vett, azonban miután csalatkozott az 1865-ben hivatalba lépett új megyei főispánban, Szögyény-Marich Lászlóban, visszautasította a neki felajánlott árvaügyi táblabírói állást, majd eltávolodott a vármegyei közügyektől. Romló vagyoni helyzete mindinkább arra ösztönözte, hogy összeköttetésein keresztül nagyobb anyagi biztonságot nyújtó hivatali állást találjon magának.

1866 végén a kormány félhivatalos lapjának, a *Sürgönynek* kezdett dolgozni, az év közepén azonban már a Földművelés, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztériumba kapott titkári kinevezést, ahol első megbízatása az Erdélyben pusztító keleti marhavész megfékezése volt. Ezt követhette munkásságának kiteljesedése, amikor is a katonai fenntartás alól polgári kézbe kerülő lótenyésztés ügyét bízták rá 1869-től. Kiváló tenyészpéldányok beszerzésével, új tenyésztési módszerekkel, a fogarasi ménes 1875-ben történt felállításával, mintagazdaságok kialakításával és a vármegyei lótenyésztési bizottságok intézményesíté-

sével a magyar lótenyésztést felvirágoztatta és világszínvonalra emelte, 1885-ben pedig nemzetközi lókiállítás szervezett Budapesten. Tevékenysége nemzetközi körökből is elismertséget hozott Kozma Ferenc számára. Fáradságtalan, negyedszázados szolgálata során hivatalában – számos elismerés, kitüntetés mellett – elérte a legmagasabb nem politikai beosztást, osztálytanácsosi kinevezést kapott.²³ 1892-ben hunyt el, haláláról – és életének jelentős állomásairól – a *Vasárnapi Újság* is beszámolt az alábbi összeggel: „szakember volt és erélyes”.²⁴

Ferencnek egyetlen gyermeke született (a későbbi Perczel Ferencné) Flóra, a leveldi Kozma család első női alakja, aki a vármegyei, majd országos szinten is jelentős pályát befutott Kozmák sorában a férfiak hegemoniáját megtörhette (még Kozma György is csak neki szentelt önálló fejezetet könyvében). Kozma Flóra 1884-ben házasodott be az ugyancsak közismert történelmi személyeket felvonultató Perczel családba, amelynek akkor élő tagjai közül férje, Ferenc a Magyar Mezőgazdák Szövetségének a vezérigazgatója lett, annak Dezső fivére későbbi belügyminiszter (1895–1899); apjuk, Béla korábbi igazságügy-miniszter (1875–1878), majd 1884-től 1888-ig a Kúria elnöke; ennek fiverei pedig többek között Perczel Mór 1848–49-es honvédtábornok, valamint Miklós honvédezered és a kiegyezés után pécs-baranyai főispán.

Kozma Flóra a férjével együtt áttért az unitárius hitre, és a magyar unitarizmus egyik legismertebb képviselőjeként a Dávid Ferenc Egylet díszelnöke, a Protestáns Nőegyesületek Szövetségének társelnöke lett. Újságírói tevékenységet folytatott, Kis Bibliát állított össze gyermekeknek, és női imakönyvet terjesztett. A Magyar Nőegyesület Szövetsége választójogi szakosztályának alelnökeként harcolt a női választójog elismeréséért, de munkásságában törekedett a nők anyai és szociális feladatai ellátásának támogatására, a nők ezzel kapcsolatos oktatásának, felvilágosításának előmozdítására is.²⁵ A felekezetek közötti együtt munkálkodásra törekvő, egyházi és világi körökben is széles körű elismerést kiváltó munkásságát életének utolsó éveire már kisebb figyelem kísérte, az utókor pedig méltatlanul elhanyagolta emlékét.²⁶

VI. Kozma Sándor királyi főügyész

A leveldi Kozma család közel ötszáz éves történelmének legismertebb tagja, a magyar jogászság kiemelkedő alakja, Kozma Sándor 1825. szeptember 2-án, Kőröshegyen született Széchényi Ferenc korábbi somogyi főispán kastélyában. Anyja halálakor még két éves sem volt, ekkor Sörnyére került, ahol nevelőnő gondozta a családi birtokon. Innen került később – fivérével, Ferencsel együtt – a Sopron megyei Keresztényre, nagynénjéhez. Pápán, majd Pozsonyban jogot hallgatott, 1847-ben Pesten szerzett ügyvédi oklevelet, miután két évig joggyakornokként tevékenykedett. A pápai időszak inspiráló közegben telt, verseket is írogatott ekkor, iskolatársai voltak többek között a későbbi neves alkotóművészek, Petőfi Sándor, Jókai Mór és Orlai Petrich Soma.

Az 1848–49. évi országgyűlésen országgyűlési segéd volt Szegedy Sándor, majd a radikális Madarász László (későbbi belügyminiszter) követek mellett, itt ismerhette meg Horváth Boldizsár majdani igazságügy-minisztert. 1848 tavaszán Bécsben tartózkodott az országgyűlési ifjakkal, majd március 13-án, a pozsonyi sétatéren ő hirdette ki a bécsi forradalom vívmányait. A szabadságharc idején önkéntes honvédek állt hadnagyi rangban, harcolt a fel-dunai hadtestben, a schwechati csatában, és részt vett a délvidéki hadjáratban, immár főhadnagyként.

A világosi fegyverletétel után rövid időre Sörnyén rejtőzött el, de forradalmi tevékenysége miatt 1849-ben büntetésből besorozták az osztrák hadseregbe, ezzel együtt birtokait is elvesztette. A kényszersorozás után apja segítségével – állítólag lefizette a katonarost – nem létező szemproblémái miatt orvosi javaslatra leszerelték, és Somogyba internálták. Rendőri felügyelet mellett Marcaliba költözött, ahol 1851-ben ügyvédkedni kezdett. Az 1852. július 24-i császári pátenst az ügyvédkedést állami felhatalmazáshoz és német nyelvtudáshoz kötötte, és kerületileg meghatározott létszámkorlátozást vezetett be. Ügyvédi munkájának kényszerű szüneteltetése alatt a családi birtokon gazdálkodott, sokat olvasott, művelődött. 1855. március 15-én tudott saját kérelem alapján vizsgát tenni német nyelven a soproni főtörvényszéken – mivel Somogy vármegye a soproni helytartóság alá tartozott. Estók József szerint az ötvenes évek megkeményítették, vidám, kedélyes jelleme komorrá vált, – saját bevallása szerint is – ekkor sokkal öregebbnek érezte magát valódi életkoránál.²⁷

Ugyanakkor megismerkedett Dóczy János korábbi somogyi táblabíró unokájával, ifj. Dóczy János görögali főszolgabíró, kaposvári törvényszéki ülnök lányával, Dóczy Reginával (1836–Budapest, 1879. október 16.), akivel 1856 áprilisában házasodtak össze. Az esküvő után rövid ideig Sörnyén laktak az atyai házban, majd visszaköltöztek Marcaliba. Otthonukban anyagilag rendezett, nemzeti eszméhez, haladáshoz kötődő, közéletiséggel, műveltséggel áthatott meleg családi légkört alakítottak ki. Apja halálakor, 1858-ban Kozma Sándor a gombai szőlőt és a marcali házat kapta, ezenfelül pénzhez nem jutott. Folytatta ügyvédi pályáját, emellett Somssich Pál kérésére, mint hazafias gondolkodású irodalombarát, ő kezdeményezte az első Berzsenyi-nap (Nikla, 1860. június 14.) megszervezését.

Az 1860. december 21-i vármegyei közgyűlésen a marcali kerület főszolgabírójának választották. Tisztviselőtársaival meg volt elégedve, de a politikai helyzetet pesszimistán szemlélte, az ország szabadsága érdekében esetleges külső segítség igénybevételét határozottan elleanzte. Emberi nagyságát mutatja – hiszen az 1850-es évek tisztviselőire ekkoriban igencsak ferde szemmel néztek –, hogy első felszólalásában javasolta a korábbi törvényszéki elnök fáradozásainak elismerését, mivel az a nehéz időkben is megővta a vármegye pecsétjét. Hochreiter Ambrust végül beválasztották a törvényhatósági bizottság tagjai közé is.

1861. március 23-án Marcaliban nagy többséggel országgyűlési képviselőnek választották a Deák-párt színei-

ben. A választási eredményt megtámadták, de a képviselőház április 22-i döntése alapján az eredmény érvényben maradt. Követutasításai szerint biztosítania kellett, hogy az országgyűlés az 1848-as szabályok szerint alakuljon meg, Magyarország függetlenségét megóvják, afelől semmilyen egyezkedésbe ne bocsátkozzanak, és a bécsi kormány által tervezett birodalmi tanácsba követeket ne küldjenek.²⁸ Az 1861. augusztus 21-ig működött országgyűlésben a Felirati Párt képviselőjeként figyelemre méltó beszédek mondott, szónoki és kodifikatori képességeivel tűnt ki. Az országgyűlés feloszlását követően a vármegye élére kirendelt kancellár betöltötte a vármegyei közgyűlés összehívását, de a testület még egy alkalommal összeült, és november 4-én tagjai testületileg lemondtak megbízatásukról.

1867-ig titkárként részt vett a Somogyi Gazdasági Egyesület vezetésében, e tisztségében Marcaliban gazdasági kiállítást, illetve országos szántó- és ekeversenyt szervezett 1861-ben, amely rendezvényeken számos közeleti szereplő is tiszteletét tette. Ugyanabban az évben „A Somogyi vármegyei gazdasági egyesület” címmel beszámolót jelentet meg a *Magyar Gazda* című lapban az egyesület szeptember 2-i marcali közgyűléséről.

1862-től újra ügyvédkedett Marcaliban, majd 1864-ben költözött családjával Kaposvárra több ügyfél reményében, ugyanakkor továbbra is szép számmal vállalt kisebb, kevésbé jövedelmező ügyeket. Saját bevallása szerint nem szerette az ügyvédkedést: „nyomorú, csúszó-mászó, futkosó, irkafirkáló, szenvedésekkel teljes egzisztencia”-ként írta le azt. Marcaliból elköltözve már öt gyermeke volt (a hatodik, József meghalt néhány hónapos korában), Kaposváron pedig rövid időn belül újabb három gyermeke született.

Gyermekei közül a fiúk reformátusok voltak apjuk után, a lányok anyjuk után katolikusok. A Kozma családban vallásos szellemű, igazságos, de szigorú, fegyelmezett nevelés folyt, a házi szigorrról írta Andor, hogy apja, „aki világeletemben minden előítéletet megvető szabadelvű úr volt”, otthon „sűrűn és keményen alkalmazta” a testi büntetést, miközben későbbi munkájában keményen küzdött ellene.²⁹ De tőle tudjuk azt is, hogy a Kozma-ház „nagyon verses ház volt”.³⁰

Kozma Sándor Kaposváron több ügyvéddel együtt közreműködött a Kaposvári Kaszinó Egyesület választmányában, a Dalárda vezetője volt, és szerepet vállalt a Ka-

posvári Segély Egylet vezetésében is. Közéleti ízlésében, nézeteiben Deák követője volt, a kiegyezés előkészítésében is segítette őt Somogyból, a Deák-párt helyi szerve az ő kaposvári irodájában működött, lakásukban gyakoriak voltak a politikai beszélgetések, és a szalon falán függött egy dedikált Deák-kép. 1865-től aztán Pesten is vállalt munkákat, 1867-ben pedig miniszteri osztálytanácsosnak

neveztek ki, ezért április 7-én a törvényszékhez írt levélben lemondott ügyvédi praxisáról. Somogyi kötődésének erejére utalhat levelének tartózkodó szóhasználatával: „Somogy vármegyéből elvonatván”.³¹ 1869-ben a Kúria bírójává nevezték ki, így ha rövid időre is, de a majdani főügyész mindhárom klaszszikus hivatásrendben ki próbálhatta magát.

Pesti évei alatt sem felejtette el somogyi kötődését, 1868-ban még közreműködött Kaposváron a Somogy Megyei Szabadelvű Polgári Kör létrehozásában. Főügyészi évei alatt is többször ellátogatott Somogyba, hivatalos körútjai során régi ismerőseit is rendszeresen látogatta, nyaranta sok időt töltött Balatonbogláron. A fővá-

rosba származott somogyiakkal somogyi piknik vagy somogyi találkozó néven rendszeresen találkoztak Pesten. 1871-től negyed évszázadon át a magyar királyi ügyészség első főügyészeként szerzett elvülhetetlen érdemeket szakmájában és a modern ügyészség megteremtésében.³² 1872-ben immár Pesten született meg tizedik gyermeke, Erzsébet.

VII. A királyi főügyész, a „komisz”

Kozma Sándor főügyészi működésének – ami összeforrt az ügyészség történetével – méltatására rendszeresen sor kerül szakmai rendezvényeken, megemlékezéseken, és a témát – elsősorban Nánási László, Nagy Károly, valamint Szendrei Géza munkásságának köszönhetően – számos írott anyag dolgozza fel.³³ Ugyancsak élénk érdeklődés mutatkozik a hivatali működésének idején zajlott tisztaeszlári per folyásának és hátterének feltárására, amelyben egyéb források³⁴ mellett részletes képet adnak a perben vezető védői szerepet betöltött Eötvös Károly, egy bő évszázad távlatából Kövér György, és legutóbb Blutman László könyvei.³⁵ E helyütt ezért csupán néhány anekdotát idézek fel az első királyi főügyész jellemrajzához.

Kozma Sándor (Az Üstökös, 1882. március 26.)

A tiszzaeszlári per szakirodalmi alapján Kozma Sándor, aki – számos forrás szerint – vitathatatlanul a vallási-politikai elfogulatlanság gyanúján felül állt, személyes tudakozásai során arra a meggyőződésre jutott, hogy a terheltek bűnössége nem bizonyos. Ennek ellenére hatalmi úton – mivel a hatáskörrelvonást és úgy a vádlottak terhére, mint azok javára fennálló elfogultság látszatát is el akarta kerülni – nem kívánt beleszólni a politikailag kényes, közérdeklődésre számot tartó ügybe. Még Eötvös Károly is, aki eljárási pozícióját tekintve ez ügyben ellenérdekű volt, a királyi főügyészt „nagy léleknek” és „nemes gondolkodásúnak” nevezi, és elmondja, hogy Kozma Sándor maga is keserűséggel figyelte a per folyását, a vérvádat pedig „ostoba babonának” tartotta, ezért küldte a helyszínre helyettesét, Székely Ferencet.³⁶

A pártatlanság és törvényesség talaján maradván mégis sikerült olyan hatást gyakorolnia az eljárásra – például azzal, hogy Eötvös védői munkássága elé nem gördített akadályokat, így közreműködött a terhelteket mentő tanú Pesten történő kihallgatásának előmozdításában is³⁸ –, ami a népharaggal szemben az ő meggyőzésének is megfelelő, felmentő ítélethez vezetett. Ebben, az akár a vádlott oldalán álló igazság melletti állhatatos kiállásban, a népharagtól és elfogultságra vagy megvesztegethetőségre utaló rágalomtól elvonatkoztatni képességben, és a hatalmi szó helyett befolyásának még törvényes és támadhatatlan érvényesítésében látom Kozma Sándor valamiféle – pozitív értelemben vett – komisszárgát.

Érdekességként álljon még itt egy anekdota, amelyet Mikszáth Kálmán az „Egy rab története, bevezetéssel” című rövid elbeszélésében írt le 1886-ban.

Eszerint Kozma Sándor az illavai börtönben tett látogatása során találkozott egy Bató András nevű rabbal, aki tizenegy esztendeje töltötte büntetését, emberelés miatt, és két hónapja volt még hátra a büntetésből.

Ekkor Kozma megkérdezte, mihez kezd a szabadulása után, mire Bató András nem tudott mit felelni. Ekkor a főügyész felajánlotta neki, hogy csőzsként alkalmazza majd. Szabadulása után Bató meg is jelent Kozma Sándornál, aki elküldte őt a gombai szőlőjébe vincellérnek, és igen elégedett volt annak munkájával, gyakran dicsekedett is vele pályatársainak. Egyszer aztán a főügyész előkelő bíró barátait hívta meg a szőlőbe, ahol András fogadta őket, és igen meg voltak vele elégedve mindannyian. Ekkor Kozma Sándor meglátta a düledező présházat, és Andrásához fordult:

„Nem dől ez le a télen, András, mit gondolsz?” „Olyasféle szándék látszik az arculatján” – hangzott a válasz. A főügyész morfondírozott magában, mit tehetne a kunyhóval, hiszen sok kiadása volt már abban az évben; mire András odasúgta neki: „Föl lehet ám építeni nagyon könnyen... asszekuráltassa be, méltóságos uram... a többi aztán, csókolom kezeit, az én gondom.”

A főügyész elnevette magát, de el is komorodott, és azóta senkinek sem dicsekszik többé az átgyúrt emberével – zárja a történetet Mikszáth.³⁹ Ezt a beszélgetést egyébként a főügyész fia, Kozma Andor is leírja emlékeiben, azzal, hogy a vincellért valójában Jánosnak hívták, és előéletéről nem merülnek fel a Mikszáth által leírt adatok.⁴⁰

VIII. A királyi főügyész, a „bicskás”

Végezetül – némiképp még a komisszárga is utalva – a „bicskás” jelző magyarázata álljon itt – kommentár nélkül. Családtörténeti művében Kozma György egy érdekes anekdotát szentel nagyapja somogyi származásának, megjegyezve, hogy a történet valós:

Kozma Sándor királyi főügyész³⁷

„A kaposvári törvényszék fogházából megszökött Somogy vármegye híres zsványja, a suta Kerekes Kis Palkó. Ugyanebben az időben Kozma főügyészt Kaposvárra várták, ezért mindenáron elő akarták keríteni a zsványt, mire a főügyész megérkezik. Egy ügyes csendőrnek sikerült is elcsípni a szökött betyárt, ami Kozma Sándort is nagyon meglepte, s maga elé rendelve a csendőrt, kikérdezte, hol és hogyan sikerült ez neki?

– Hát kérem alássan, – felelte gyanutlanul a szálas csendőrgény –, kimenék elsőbbször is a kukorica irányában. Amint ott nézdegélek, látok az országúton egy gyamus szekeret. Kocsi, szekér, lószerszám, minden somogyi, tehát gyamus. Mert kérem alássan, bicskás, komisz

népség ám az a somogyi, amennyi van, mind ahány. Az ügyész titokban integetett, hogy fogja be már a száját, a csendőr azonban nem értette meg, hogy mit akarnak vele.

– Csakugyan olyan komisz és bicskás, édes fiam, minden somogyi ember? – kérdezte mosolyogva Kozma.

– Olyan a tekintetes uram, mind egy szálíg.

– No, no, hát nem éppen, nem éppen... – válaszolt jóízű mosollyal Kozma Sándor és megjutalmazta a legényt, kinek sejtelmé sem volt arról, hogy Kozma Sándor maga is somogyi.”

IX. Kozma Sándor gyermekei

Kozma Sándornak öt leánya és öt fiúgyermek született, azonban előbbieik közül Antónia, utóbbiak közül Sándor és József sem éltek meg a felnőttkort (a további leánygyermek az Ilona, Erzsébet, Mária, illetve Regina nevet kapták). A legkisebb fiú, a gyermektelenül maradt Lóránt Máramaroson – közelebről nem ismert – állami tisztviselőként dolgozott.⁴¹ A királyi főügyész gyermekei közül azonban egyértelműen két idősebb fia, a két költő, Ferenc és Andor érdemelnek kiemelés.

Kozma Ferenc apjának első gyermekeként született 1857-ben, Marcaliban. Eleven gyermek volt, Bóra Ferenc leírása szerint gyermekkori csínytevésain a marcaliak sokat bosszankodtak, egy alkalommal még a vásár csendbiztosának lovát is elkötötte, amiért aztán a fél vásár őt üldözte.⁴² Amikor a család 1864-ben Kaposvárra költözött, házi nevelővel próbálták fegyelmezni. Már fiatalon, az 1870-es években különböző lapokban jelentette meg verseit, majd 1878-ban katonának állt. Négy évtizedes szolgálata során számos állomáshelyen töltött rövidebb-hosszabb időt, 1892-ben a méneskarhoz helyezte magát, Mezőhegyesen lovaglótanárként, majd Turjaremetén a mén-teleposztály parancsnokaként szolgált, közreműködött Ung és Bereg vármegyék lötenyésztésének fellendítésében is, folytatva a családi lovas hagyományokat. 1918-ban immár tábornokként nyugalmazták.

A katonai szolgálata kezdetén elejtett költői fonalat az 1890-es években újra felvéve ismét sokat írt, főként szimbolista-expresszionista művei országos kiadványokban, de élete végéig álnéven jelentek meg (legismertebb álnevei Bárd Miklós és Rimay Kálmán). A Magyar Tudományos Akadémia neki felkínált tagságát sem fogadta el, mivel az Akadémia szabályzata értelmében MTA-tag csak valódi néven lehetett volna, erre azonban nem volt hajlandó. Mégis számos elismerés kísérte munkáját, 1905-től tagja lett a Kisfaludy Társaságnak is. Bóra Ferenc szerint írásaiban soha egy pillanatig nem érzett együtt a szenvedőkkel, az elnyomott osztályokkal, egész lény a magyardzsentrális tradícióban gyökerezett, csak akkor engedett fel,

ha szülőföldjéről, a somogyi tájról írt.⁴³ 1928-tól szívpanaszok gyötörték, ezért rendszeresen látogatta a balatonfüredi szanatóriumot, nyarait többnyire Balatonföldváron töltötte, ekkor is folyamatosan alkotott. Budapesten hunyt el, 1937-ben.⁴⁴

Kozma Andor, az első királyi főügyész gyermekeinek sorában a negyedik, gyermekként is könnyebb jellem volt szintén költő testvérénél, Ferencnél. Marcaliban született 1861-ben, ott és Kaposváron töltötte gyermekéveit, ennek hatása művészetében is gyakran visszaköszön. Önéletrajzírásában így emlékszik: „nem képzeltem, hogy ehhez fogható szép vidék másutt is lehessen, s érzéketlen otromba fatuskóknak tartottam minden embert, aki nem látja és nem tudja, hogy a világ legnagyobb gyönyörűsége a Balaton meg a Badacsony”.⁴⁵

Végzettségét tekintve jogász volt, 1885-ben az Első Magyar Általános Biztosító Társaságnál vállalt tisztviselői munkát, később a társaság vezértikára lett. Az 1910-es országgyűlési választásokon a körmendi választókerületben alulmaradt vetélytársával szemben, rövidesen azonban a lipótszentmiklósi időközi választáson mandátumot szerzett, és egészen 1918-ig országgyűlési képviselő volt. Az első világháborút követő politikai hatalomváltások riasztották, kiáb-

rándult a politikai életből, ennek költészetében is többször hangot adott.⁴⁷

Versei a legjelentősebb országos lapokban jelentek meg, az irónia és a szatíra mestereként rendszeresen kommentálta az aktuális politikai történéseket, de műfordítással is foglalkozott, Goethe *Faustját* a Nemzeti Színház színpadra vitte az ő fordításában. 1893-tól tagja, később másodtitkára, majd főtitkára volt a Kisfaludy Társaságnak, 1901-től az MTA levelező tagjának, 1920-ban tiszteleti tagjának választották. Állítólag Merényi Oszkár irodalomtörténész Kaposváron az 1940-es évek elején kezdeményezte egy Kozma Andor Múzeum létrehozását, de erre ismeretlen okból nem került sor.⁴⁸

Bárd Miklós (Kozma Ferenc) költő⁴⁵

Kozma Andor⁴⁹

*Kozma Miklós belügyminiszter
(Tolnai Világlapja, 1937. február 10.)*

X. Kozma Sándor néhány későbbi leszármazottja

Ahogy 1940-ben még maga Kozma György is óvatosabban, rövidebben ír kortársairól, úgy a leveldi Kozma család XX–XXI. században élő és alkotó tagjairól magam is rövidebben szólok, mivel a kisebb időbeni távolság miatt e személyek történelmi megítélése kevésbé mutathat letisztult képet. Néhány nevet azonban e korból is feltétlenül ki kell emelni, immár szigorúan az első királyi főügyész ágán.

A költő Kozma Ferenc három fia közül a legidősebb, Miklós, az Ormos Mária által róla írt könyv szerint Lázár vezetéknevvel született Nagyváradon, majd Kozma Ferenc adoptálta őt, de vélhetően a költő volt Miklós vér szerinti apja is.⁵⁰ Kozma Miklós negyvennégy hónapon keresztül a fronton harcolt az első világháborúban, majd rövid időre a Honvédelmi Minisztériumban kapott állást. A proletárdiktatúra idején rejtőzködni kényszerült. 1920-tól a Magyar Távirati Iroda elnökeként kiemelkedő szerepet játszott a vidéki hírszolgáltatási rendszer kiépítésében, 1921-ben keresztülvitte az intézmény állami jellegének megszüntetését, az új, részvénytársasági formában vezető igazgatói pozíciót töltött be. 1934 áprilisától a felsőház örökös tagja, majd az MTI-t elhagyva 1935-től belügyminiszter (és 1936-ban rövid ideig honvédelmi miniszter) volt a Gömbös-kormányban és később a Darányi-kor-

mányban is. 1937-ben lemondott hivataláról, és visszatért az MTI élére.⁵¹ Hitte a minőségi hírközlés és a szigorúan igazságalapú propaganda helyességét. A területi revíziót kívánatosnak tartotta volna, a nemzetiszocializmus radikalizálódásától, túlkapasaitól azonban ódzkodott. Egyes álláspontok szerint éppen emiatt, a központtól eltávolodás érdekében vállalt vidéki megbízatást, amikor 1940-től 1941-ben bekövetkezett haláláig a visszafoglalt kárpátaljai területek kormányzói biztosává nevezték ki. Máig sem tisztázott pontosan, hogy a térségben történt sajnálatos eseményekhez, a később a németek által lemészárolt hatalmas zsidók kitoloncolásához személye mennyiben köthető, de bizonyos, hogy ebben sajnálatos szerepe volt,⁵² miként azonban az is, hogy a korszak történései megviselték egészségét, ami végső soron – szívvroham formájában – korai halálához vezetett.

Miklós első öccse Kozma Dénes számos ősehez hasonlóan katonai pályára lépett, 1912-től a lovasságnál, a császári és királyi huszárezredekben szolgált. 1914. szeptember 7-én huszárfőhadnagyként hősi halált halt a szerb fronton, Asanya falu közelében.⁵³

A legkisebb fiú, Kozma György 1910-ben jogászdiplomát szerzett, Bereg vármegyében közigazgatási gyakornok, majd aljegyző, másodfőjegyző, 1919-ben pedig alispánhelyettes lett. 1919 után Tolna, Somogy, Baranya, majd Szabolcs vármegyékben a közelelmezési miniszter megbízásából látott el rendkívüli funkciókat, 1924-től a

vásárosnaményi járás főszolgabírója, 1933-tól 1935-ig Zemplén vármegye, 1935-től Csongrád vármegye és Hódmezővásárhely főispánja lett, júniusban a Csongrád megyében jelentkező jégkár károsultjai ügyeinek intézésére kormánybiztosi kinevezést is kapott.⁵⁴ Miután 1938-ban e tisztségeiről leköszönt – pozícióját egyébként már egy évvel korábban, bátyjának a belügyminiszteri tisztségről történt lemondását követően rendelkezésre bocsátotta, részben a személyét ért folyamatos sajtótámadások miatt⁵⁵ –, megírta a család történetét bemutató, többször hivatkozott könyvét.

Kozma Sándor dédunokája volt Melocco János katolikus újságíró, az MTI és a Magyar Rádió munkatársa, akit 1950-ben koncepciós perben halálra ítélték, majd 1951-ben felakasztottak. Melocco János fia, az első királyi főügyész ükunokája Melocco Miklós, Kossuth-díjas, Prima Primissima díjas szobrászművész, a Magyar Művészeti Akadémia tagja, a Nemzet Művésze, Érdemes Művész, és – amiről az ügyészség berkeiben leginkább ismert lehet – a legfőbb ügyész által adományozható Kozma Sándor-díj plakettjének megalkotója.

A kortársak közül Kozma Sándor dédunokáinak egyike a 2019-ben elhunyt Fésűs Éva Kossuth-díjas író, gyermekmesék, gyermekversek, bábfilmek szerzője, Kaposvár díszpolgára, a Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztjének birtokosa és Somogy megyei Prima-díjas.

LÁSZLÓ, BALÁZS

Der Böse, der Messerheld und der königliche Staatsanwalt. Das Amts- und Privatleben der Familie Kozma von Leveld (Zusammenfassung)

Sándor Kozma (1825–1897) war ein Politiker und Jurist, Hauptfigur des Gesellschafts- und Wirtschaftslebens, der als erster bedient Oberstaatsanwalt von Ungarn 1872–1896. Er war Vater von fünf Söhnen und fünf Töchtern. Die Herkunft der Familie Kozma von Leveld kann bis zum 16. Jahrhundert zurückgeleitet werden. 1535 war ein Vorfahr

XI. Zárzó

A kutatónak alázattal és tisztelettel kell lennie kutatásának tárgya iránt. Aki pedig jogászként – pályatársként – Kozma Sándorról és a leveldi Kozmákról szól vagy ír, annak alázattal és tisztelettel kell lennie az első királyi főügyész és a legalább fél évezredes család nagyjainak emléke iránt. A jogszabályok és a feladatok változhatnak, a történelem – az ügyészség története is – azonban már tényszerűen állandó (annak legfeljebb a magyarázata, megítélése változik), ahogy állandónak mutatkozik az ügyészi szervezetben és a jogászai társadalomban Kozma Sándor tisztelete is.

Ez az elemzés az első királyi főügyésszel és legszűkebb működési közegeivel, a családjával kapcsolatos ismereteket kívánja bővíteni, illetve átfogható terjedelemben, de szélesebb körben hozzáférhetővé tenni. Nem titkoltan alapvető forrásként, mégis abban a reményben hivatkozom legtöbbször Kozma György nehezen hozzáférhető családtörténelmi könyvét, hogy nem csupán annak rövidítése, kivonatolása született, hanem adalékokkal kiegészítve azt, hozzájárulás is a Kozma Sándorról és családjáról elérhető ismeretanyaghoz.

von Sándor Kozma, Kelemen von Ferdinand I privilegiert worden. Die Geschichte der Familie handelt von Kapitänen, Bauern, Stallmeister, Soldaten, Juristen, Abgeordneten, Poeten und verschiedenen Künstlern. 1940 beschrieb der Enkel von Sándor Kozma, György die lange und abenteuerliche Geschichte der Familie.

Jegyzetek

¹ A 2016. szeptember 30-án a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán a *Kutatók Éjszakája 2016* rendezvénysorozat keretében elhangzott előadás bővített, írásos változata.
² KOZMA György: *A leveldi Kozma-család története*. Budapest, 1940, a szerző kiadása.
³ KOZMA Gy. 1940, 219–220. p.
⁴ SULICA Szilárd: A leveldi Kozma család címeres levele. *Turul*, 1927. I. sz. 7. p.
⁵ KOZMA Gy. 1940, belső borító.
⁶ ORMOS Mária: *Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós*. I. kötet. Budapest, 2000, PolgArt Kiadó, 30. p.
⁷ BÉLI Gábor: *Magyar jogtörténet. A tradicionális jog*. Budapest–Pécs, 2000, Dialóg Campus Kiadó, 36–37. p.
⁸ KOZMA Gy. 1940, 7. p.
⁹ KOZMA Miklós: A leveldi Kozma-család leszármazásához. *Turul*, 1930. 1–2. sz. 31. p.
¹⁰ NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. VI. kötet. Pest, 1860, Ráthi Mór, 429–431.

¹¹ FEJÉR, Georgius: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. IV. kötet 1. Budae, 1829, Typis Typorg. Regiae Universitatis Ungaricae, 192–194. p.
¹² KOZMA Gy. 1940, 8. p.
¹³ Uo.
¹⁴ SCHNEIDER Miklós (szerk.): *Vas vármegye 1754. évi nemesi összeírása*. Szombathely, 1939, Vasvármegye Nyomdavállalat, 20. p.
¹⁵ KOZMA Gy. 1940, 8–17. p.
¹⁶ KOZMA Gy. 1940, 9, 18–19. p.
¹⁷ NAGY VI. 1860, 564. p.
¹⁸ KOZMA Gy. 1940, 20–22. p.
¹⁹ NAGY VI. 1860, 564. p.
²⁰ KOZMA Gy. 1940, 23–24. p.
²¹ VENDE Ernő: Irodalom, tudomány és művészet. In Borovszky Samu (szerk.) *Magyarország vármegyéi és városai. Somogy vármegye*. 237. p. mek.oszk.hu/09500/09536/html/0018/9.html
²² KOZMA Gy. 1940, 25–29. p.
²³ KOZMA Gy. 1940, 70–77, 89–131. p.

- ²⁴ *Vasárnapi Ujság*, 1892. 28. sz. 494. p.
- ²⁵ KOZMA Gy. 1940, 184–186. p.
- ²⁶ SZÁSZ Adrienne: *Perczelné Kozma Flóra élete és egyházi munkássága*. (Lelkészképzésítő dolgozat unitárius egyháztörténelemből.) Kolozsvar, 1998, 29–30. p. missziohaz.hu/Noegyilet/wp-content/uploads/2015/02/SzaszAdrienne-PerczelneKozmaFlora-elete-munkassaga.pdf
- ²⁷ ESTÖK József: A magyar börtönügy arcképcsarnoka. Kozma Sándor (1825–1897). *Börtönügyi Szemle*, 2010. 1. sz. 72–73. p.
- ²⁸ REISZIG Ede: A szabadságharcztól a kiegyezésig. In BOROVSKY Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Somogy vármegye*. 537–539. p. mek.oszk.hu/09500/09536/html/0018/14.html
- ²⁹ KOZMA Andor: *Életem. Marcali – Kaposvár – Pest-Buda – Pápa az 1860-as években* (sajtó alá rend. Varga Éva). Kaposvár, 2001, Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága, 22, 65. p.
- ³⁰ KOZMA A. 2001, 41. p.
- ³¹ FEKETE László: Somogy vármegyéből elvonatván. *Somogy*, 2005. 11. sz. 630–631. p.
- ³² KOZMA Gy. 1940, 33–69.
- ³³ NÁNÁSI László: *A magyar királyi ügyészség története 1871–1945*. Budapest, 2011, Legfőbb Ügyészség; NAGY Károly: Az első magyar főügyész. In NAGY Jenő (szerk.): *Somogyi Kalendárium 1996*. 151–156. p.; NAGY Károly: Egy nagy magyar ügyészegyeniség: Kozma Sándor. *Ügyészségi értesítő*, 1991. 2. sz. 5–9. p.; NAGY Károly: Emlékezés. *Ügyészek Lapja*, 1997. 5. sz. 4–11. p.; NAGY Károly: Kozma Sándor emlékezete. *Hévíz*, 1998. 2. sz. 32–35. p.; SZENDREI Géza: Híres emberek, régi ügyészek: Kozma Sándor. *Ember és főügyész. Ügyészek Lapja*, 1996. 6. sz. 52–89. p.
- ³⁴ DEUTSCH Gábor: Kozma Sándor és Eötvös Károly, az Igazság bajnokai. *Remény*, 2006, 2. sz. 43–47. p.; KÖVÉR György: Performációk II. „Nemesi társadalom” Tiszaeszláron a jobbágyfelszabadítás után. *Korall*, 2007. 27. sz. 110–144. p.
- ³⁵ EÖTVÖS Károly: *A nagy per, mely ezer éve folyik s még sincs vége*. I–II. kötet. Budapest, 1904, Révai Testvérek; KÖVÉR György: *A tiszaeszlári dráma*. Budapest, 2011, Osiris Kiadó; BLUTMAN László: *A rejtélyes tiszaeszlári per*. Budapest, 2017, Osiris Kiadó
- ³⁶ EÖTVÖS I. 1904, 243–245. p.
- ³⁷ https://dka.oszk.hu/062600/062624/481_580_pix_Oldal_33_Kep_0002.jpg
- ³⁸ EÖTVÖS II. 1904, 77–81, 172–175. p.
- ³⁹ MIKSZÁTH Kálmán: Egy rab története, bevezetéssel. In *Mikszáth Kálmán művei IV. Rövid elbeszélések*. Budapest, 1965, Akadémiai Kiadó www.mek.oszk.hu/00900/00908/html/06.htm
- ⁴⁰ KOZMA A. 2001, 22–24. p.
- ⁴¹ KOZMA Gy. 1940, 149–150. p.
- ⁴² BÓRA Ferenc: Marcaliból indultak. A Kozma testvérek. *Somogyi Néplap*, 1972. 12. sz. 8. p.
- ⁴³ Uo.
- ⁴⁴ KOZMA Gy. 1940, 153–177. p.
- ⁴⁵ static-cdn.hungaricana.hu/tile/thumb/gallery/fszekphoto/040956.ecw/?h=200
- ⁴⁶ KOZMA A. 2001, 22. p.
- ⁴⁷ MERÉNYI László: Kozma Andor, Somogy költője. *Somogy*, 1991. 1. sz. 81. p.
- ⁴⁸ KOZMA Gy. 1940, 178–183.
- ⁴⁹ upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/47/Kozma_Andor4.jpg
- ⁵⁰ ORMOS 2000, 27–28. p.
- ⁵¹ KOZMA Gy. 1940, 191–204.
- ⁵² ORMOS Mária: A politikai meghasonlás esete. Kozma Miklós (1884–1941). *História*, 2001. 1. sz. 17–21. p.
- ⁵³ KOZMA Gy. 1940, 187–188.
- ⁵⁴ KOZMA Gy. 1940, 188–189.
- ⁵⁵ VARSÁNYI Attila: *A hómezővásárhelyi főispánság története (1873–1950)*. Tanulmányok Csongrád megye történetéből XL. Szeged, 2013, Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára, 251–258. p.

„Magyarországon nehéz kommunista propagandát csinálni.”¹

(Gerő Ernő)

I. A magyarországi proletárdiktatúra visszaállítására irányuló moszkvai koncepció a két világháború között

A magyar kir. államrendőrség detektívcsoportja² 1919 után számos alkalommal tartóztatott le olyan személyeket, akikkel szemben felmerült a gyanú, hogy a kommunista ideológia népszerűsítése érdekében titkos agitációs tevékenységet folytattak.³ Ezeknek a gyanúsítottaknak a vallomásai, illetve a házkutatások során lefoglalt röpiratok nyomán a nyomozó hatóság kiderítette a III. Internacionálé végrehajtott bizottságának álláspontját a Tanácsköztársaság restaurálásával kapcsolatban: Moszkvában már az 1920-as évek elején egyre nagyobb elégedetlenséggel figyelték a Bécsbe emigrált magyar kommunisták⁴ tevékenységét, mert a proletárdiktatúra ismételt

Drócsa Izabella

„Kommunista slágerpör” A Gerő Ernő és társai ellen lefolytatott büntetőeljárás (1922)

bevezetésére irányuló kísérleteik folyamatosan kudarcba fulladtak.⁵ Ennek hatására végül azt a döntést hozta a központi vezetés, hogy egy kizárólag Magyarországon működő bolsevik pártot fognak támogatni, csökkentve ezzel a bécsi emigráció jelentőségét.⁶ Ezt elősegítve 1921-ben a bécsi és a moszkvai vezetés egy közös értekezletet tartott Berlinben, melynek eredményeképpen egy új központi bizottságot hoztak létre. A tagságot Kun Béla, Pogány József, Vágó Béla, Landler Jenő, Lukács György, Lengyel Gyula, Hamburger Jenő, Hirossik János, Seidler Ernő és Szilágyi Dezső alkották.